

alimara

COLLECCIÓ IMAS

Innovació i Metodologia en Afers Socials

Núm. 62. Novembre 2020

ISSN: 2659-5273

Atenció a les drogodependències

Afecció cap a figures parentals i la seva influència en el desenvolupament de conductes addictives

Silvana Elisa Navarta

Metgessa de l'UCA Migjorn
Secció d'Atenció a les Drogodependències (IMAS)

 IMAS
Departament de
Drets Socials
Consell de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

El contingut de la REVISTA ALIMARA de l'IMAS està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial_SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Resum

L'objectiu d'aquest article és abordar en profunditat la reflexió sobre la influència que la «salut» de l'afecció o vincle paternofilial i maternofilial exerceix en el desenvolupament de conductes de tipus addictiu.

Paraules clau

Afecció, conductes addictives, vincle familiar, alcohol.

1. Introducció

El concepte d'afecció

El concepte clàssic d'afecció apareix fa ja molts anys, de la mà de Bowlby (1958), qui descriu el vincle emocional que una cria desenvolupa cap als seus progenitors i que li proveeix la seguretat necessària per explorar el món i desenvolupar-se de manera sana. Aquesta teoria, injuriada molts anys potser per la seva visió de la psicologia humana equiparable a la d'altres mamífers, almenys en un punt de partida, es revalora en aquests dies en què la connexió de l'humà amb la naturalesa es considera força important.

Segons la teoria de l'afecció, els infants desenvolupen una inclinació segura cap a les persones cuidadores que es mostren receptives i sensibles a les seves necessitats. Aquesta reuneix patrons determinats de comportament, com és la recerca de la proximitat amb la persona cuidadora, una reacció d'angoixa davant l'absència, i de recerca de consol i alleujament quan aquesta reapareix, així com una reacció diferent cap a la presència de persones estranyes. Les manifestacions d'afecció van variant a mesura que l'infant creix i adquireix habilitats de comunicació i d'afrontament de les situacions. Mary Ainsworth (1970) amplia l'estudi de l'afecció, descriu patrons de conducta d'afecció diferents i queden conformats dos grups: l'afecció segura i la insegura. Aquesta al·lusió a la seguretat no descriu simplement l'actitud general de l'infant, sinó la percepció sobre la disponibilitat de la persona cuidadora en cas que pugui necessitar-ne la protecció o el consol, i la forma en què l'infant respon en funció

d'aquesta percepció (Weinfeld, 1999). Això no vol dir que l'infant amb afecció segura no tingui por o ansietat. Per contra, que sorgeixin aquests sentiments en l'infant provoca que cerqui acostar-se a la font de cura i allunyar-se de la possible amenaça. Això afavoreix l'exploració de l'entorn, ja que confia en la disponibilitat d'aquella «base segura» (Ainsworth) a la qual tornar. Aquesta confiança no és tal en els infants amb aferrament insegur, que perceben una persona cuidadora inconsistent, que no sempre atorga alleujament als seus sentiments de por i ansietat, d'altra banda normals.

Segons la teoria clàssica de Bowlby i Ainsworth, el sistema de conducta d'afecció és un sistema de conductes adaptat a l'ambient de cura en el qual es desenvolupen; no és casual, sinó desenvolupat per aconseguir en aquest ambient la màxima proximitat amb les persones cuidadores. Per tant, tant l'afecció insegura com la segura poden considerar-se adaptatives. L'infant amb aferrament insegur, per exemple, pot maximitzar la conducta d'afecció fins i tot en situacions d'amenaça baixa, mantenir-se alerta i ansiós, limitar la seva conducta exploratòria i assegurar-se, d'aquesta manera, que té cura davant situacions en les quals no confia plenament. Des d'un punt de vista evolutiu, això afavoreix la supervivència. Des d'un punt de vista individual i del desenvolupament, però, aquesta manca de confiança té conseqüències importants, perquè compromet l'exploració de l'entorn. Per això, hi ha certs aspectes del desenvolupament de la personalitat en què l'afecció pot exercir una influència especial. Aquestes àrees estan intrínsecament connectades amb la regulació emocional, la reciprocitat en la conducta i les expectatives i creences sobre si i sobre els altres, i inclouen la dependència, la confiança en si mateix, l'eficàcia, l'ansietat, l'enuig, l'empatia i les competències interpersonals (Ainsworth, Sroufe, Weinsfeld).

Les causes principals del desenvolupament d'un tipus d'afecció o d'un altre tenen a veure, per descomptat, amb les persones cuidadores principals, normalment els progenitors. L'afecció ansiosa ambivalent, per exemple, pot desenvolupar-se davant d'una mare que mostra una resposta inconsistent als senyals del seu fill, perquè de vegades és insensible i d'altres, intrusiva. L'afecció evitativa, es desenvolupa en el cas de pares que mostren rebuig o tendeixen a menysprear els intents de l'infant de proximitat, especialment per al contacte corporal. Cal destacar, però, que el tipus d'aferrament que podria desenvolupar-se en cada cas és només probable, ja que es tracta d'un sistema inserit en un context complex de múltiples processos en desenvolupament. Podria interpretar-se com un punt de partida al qual s'integrarà l'experiència posterior.

Els infants amb aferrament segur desenvolupen amb més facilitat competències socials que els infants amb aferrament insegur (Karen R, 1998), mentre que estudis nombrosos mostren la relació de l'afecció insegura en la infància amb l'emergència posterior de dificultats de tipus social, físic i emocional; amb l'aparició de problemes de conducta internalitzant, com depressió, ansietat, consum de substàncies, o externalitzants, com trastorns de conducta, hostilitat,

consum de substàncies i conductes delictives (Van der Vorst, 2006). L'afecció desorganitzada (un tipus particular associada al patiment dels infants de situacions traumàtiques) s'ha associat també a l'aparició de trastorns de tipus dissociatiu (Carlson, 1998) i trastorns de conducta externalitzant i d'hostilitat, fins i tot des d'una edat preescolar (Lyon Ruth, 1992).

La teoria de la inclinació inclou la visió de transmissió intergeneracional de la qualitat de relacions familiars i predisposa a la repetició del model de criança en generacions successives. No obstant això, en els humans hi ha un sistema de criança complex i ha de considerar-se també la possibilitat que l'afecció amorosa entre els pares pugui funcionar com a amortidora de l'afecció insegura d'un d'ells i trencar així amb la transmissió intergeneracional (Cowan [et al.], 1996). En aquest sentit, l'impacte de la millora en un vincle va molt més enllà de l'efecte en l'individu.

2. Vincle i addiccions: evidència científica

Molts estudis investiguen la relació de l'afecció parental amb l'ús alhora d'alcohol, tabac, substàncies il·legals i PIU.

Cooper [et al.] (1998) i Anderson (1994) troben que l'afecció insegura en adolescents s'associa a un risc major de l'ús de substàncies. Kassel (2006) troba el mateix resultat en persones adultes joves, a través del seu impacte en actituds interpersonals disfuncionals i l'autoestima. Així mateix, troba un efecte directe i independent per a l'ús de tabac i alcohol. Senormanci (2013) i Lin (2011) troben un estil d'afecció insegura o ansiosa també en individus amb addicció a Internet. Resultats similars respecte a l'addicció a Internet són trobats per Fong Ching (2015) i Ching (2015). Aquest últim conclou que les restriccions parentals són necessàries per inculcar bones pràctiques, però si no són aplicades en un ambient en què el jove se senti segur i obert a la guia paterna, l'efectivitat d'aquestes disminueix.

Per Looze (2014) tant el consum d'alcohol, de tabac i/o de cànnabis i l'activitat sexual precoç s'associen de forma inversa amb la comunicació amb pares i l'afecció a l'escola (com millor és, menor és el consum). Wongtongkam (2015) troba també que l'afecció familiar forta és un predictor significatiu com a protector enfront del consum i l'abús de substàncies tòxiques i d'alcohol. Les troballes de Schimmenti (2013) donen suport també a la hipòtesi que l'afecció insegura (especialment la preocupació per les relacions interpersonals) està involucrada en el desenvolupament de conductes addictives, en aquest cas relacionades amb Internet.

Encara que molts apunten a l'efecte protector per als adolescents, les troballes no són uniformes. Overbeek [et al.] (2004), en un estudi longitudinal, no troben una relació significativa

entre els vincles parentals i l'inici d'ús de substàncies en l'adulesa primerenca. Per a McKay (2015) la inclinació parental no mostra una diferència entre persones abstèmies i bevedores moderades, però sí entre aquestes últimes i les bevedores problemàtiques, on es converteix en un predictor estadísticament significatiu. Chan (2013) relaciona l'augment pronunciat de consum d'alcohol amb certs factors psicosocials, però no així per l'afecció parental. Són els següents: als 13 anys, el baix compromís escolar; als 11 anys, el consum d'alcohol per parents; als 11 anys, les actituds parentals favorables a l'alcohol.

Kopak (2011) observa que per al consum d'alcohol influeixen la cohesió familiar i el control, però no la inclinació, que en canvi sí que exerceix influència significativa sobre l'ús de drogues. Smorti i Guarnieri (2015) troben que no hi ha un efecte directe significatiu de l'enllaç amb pare i mare i l'ús d'alcohol en adolescents. Garmiene (2006) detecta que els infants que passen menys temps compartit amb la família són el grup amb més freqüència d'intents de consum de tabac. Les troballes en relació amb l'alcohol són anàlogues, però més febles. Henry (2008) conclou que l'afecció familiar baixa és un predictor significatiu de relació amb les persones usuàries, i aquest, a la vegada, de l'ús de drogues. També es veu un efecte total directe de l'afecció parental sobre l'ús de drogues i tabac, però no en el cas de l'alcohol, que només té un efecte indirecte, a través del mediador «relació amb les persones usuàries».

3. Discussió

3.1. Alcohol i publicitat

En l'evidència esmentada, ressalta la diferència que s'albira amb l'alcohol, substància amb la qual aquest factor «protector» d'afecció segur no és tan evident com per a les altres conductes addictives. La qualitat de l'enllaç paternofamiliar sembla incidir menys en el cas de l'alcohol; per dir-ho d'una manera clara, és insuficient. Semblen existir altres raons de pes que contraresten l'efecte d'aquesta seguretat. La raó per iniciar aquest consum pot ser, igual que per altres substàncies, una forma d'afrontament i de «compensació» d'inseguretat a «l'exploració del món», però sembla que hi ha d'haver també raons o motivacions diferents.

M'agradaria elaborar una hipòtesi senzilla sobre la causa d'aquesta diferència: el significat social del consum d'alcohol en aquesta cultura i, secundàriament, el consum en el si familiar, l'ostentació de les virtuts d'aquest consum. Amb les campanyes preventives i de psicoeducació social per al consum responsable, la promoció de les begudes alcohòlica i del beure alcohol es presenten com un acte divertit, comunitari i, fins i tot, a vegades, promocionat com a saludable. La comprensió de la voluntat política que facilita aquest tipus de propaganda (per a una

substància que sobradament està provat que és nociva) està fora del meu abast i encara més d'aquest article, però em sembla digna de menció.

En les UCA cerquem incidir amb un treball en psicoeducació com a prevenció terciària en les persones usuàries consumidores d'alcohol i com a prevenció primària selectiva envers els seus fills, per exemple. Evidentment, des d'aquesta perspectiva, només podem aportar un gra d'arena, sent un dispositiu terapèutic sense recursos per a tasques de prevenció.

3.2. Vincle i prevenció

Sabem que una mateixa conducta o un mateix grau de consum pot complir funcions diverses, sobretot en l'estadi inicial -podria dir-se «experimental»-, quan encara no s'han adquirit totes les característiques d'una addicció, que torna la conducta bastant fora del control de la voluntat de l'individu.

Un aferrament segur implicaria, com hem vist al principi, un interès per l'entorn, més confiança en si mateix i la creença implícita que davant de possibles amenaces es trobarà protecció i un lloc segur on anar a refugiar-se. Aquest «panorama» subjectiu en un adolescent podria ser un ambient propici des del qual experimentar amb conductes de cert risc, especialment si aquestes s'encoratgen socialment i atorguen a l'adolescent la possibilitat d'explorar sensacions noves, l'acostament a semblants i el posicionament en rols adults.

Un vincle segur podria ser llavors congruent amb l'ús experimental de substàncies. Moffit (1993) afirma que aquest ús és molt freqüent en l'adolescència, com a conducta exploratòria, que sovint inclou episodis de consum important, però limitat a l'adolescència i que no implica antecedents o conseqüències patològiques (De Lucas i Montañez, 2006). En la nostra cultura, això és freqüentment observat amb substàncies com el cànnabis.

Al voltant del 10 % dels adolescents desenvolupa patrons més greus de consum i dependència, que persisteixen fins a l'edat adulta. L'ús continu i el pas a una conducta d'abús i de dependència, es veu més relacionat amb un estil d'afecció insegura o altres factors de risc psicosocial (Iglesias [et al.], 2006).

En aquest sentit, la nostra valoració en les UCA cerquen distingir el patró de consum, la motivació, la gravetat, l'existència i el grau de consciència de riscos assumits, així com el terreny psíquic on incideix i s'intenta, així, predir la vulnerabilitat del subjecte. En general, la majoria de persones usuàries que arriben ja han traspassat el llindar de consum «d'exploració», si és que n'hi va haver, i presenten problemàtiques de dependència instal·lades, en què la substància (tipus, via, temps des de l'inici) juga un paper rellevant, més enllà de la motivació inicial. Així i tot,

mitjançant l'entrevista clínica observam que hi ha multiplicitat de «desencadenants», si ens remetem a l'inici de consum. Sorprenen molt sovint les edats d'inici, tan però tan primerenques.

En aquest sentit, no està de més opinar i insistir en la rellevància de les polítiques de prevenció que, a la llum de l'evidència com la que aquí s'exposa, atorguin un lloc prioritari a afavorir un desenvolupament sa de l'infant i de l'adolescent, l'atenció al vincle paternofamiliar i maternofamiliar, especialment amb desafiaments presents de salut mental en els progenitors (incloent-hi les addiccions). L'enfocament, en la meua humil opinió, no hauria de ser tant el de lluita contra les drogues com el d'anar afavorint terrenys psicològics no propicis per a l'abús.

4. Com a conclusió

Entenem que qualsevol intervenció que afavoreixi el desenvolupament d'habilitats parentals i vincles saludables i, per tant, d'un aferrament segur en els infants, afavoreix, a la vegada, la prevenció de conductes addictives (així com altres estratègies desadaptatives) al llarg del desenvolupament. Aquesta idea sembla ja defensar-se sola, però no està de més la presència d'evidència científica que hi doni suport. Encara que no dubt que hi ha línies de treball en aquest sentit, com a metgessa d'una UCA, tenc la sensació que podria fer-se més. Crec que l'IMAS és un context privilegiat per a la intersecció entre equips de treball de Menors i de Conductes Addictives. Estic segura que són necessàries més accions que intentin allunyar-se de la connotació de vigilància que tenen les persones usuàries sobre els serveis socials de menors, ideant una forma d'acompanyament sistemàtic per a les persones usuàries de les UCA amb fill i/o filles, per cercar l'enfortiment en una funció i rol difícils de per si. Per a això, seria necessari acceptar que en relació amb la criança tampoc hi ha un tot blanc o tot negre, sinó escales de grisos on poden no existir realitats dignes d'intervencions majors (com la retirada dels menors de la seva llar), però sí que hi hauria lloc per a d'altres de menors, no menys profitoses (o fins i tot més, segons la circumstància), com l'assistència a grups/escola de pares, visites a casa, xerrades per als fills, etc., que potenciïn fortaleses, que reforcin debilitats en les dinàmiques familiars. Per què no pensar a reduir danys en aquest sentit també, encara que ja s'hagi assolit l'abstinència en la conducta addictiva?

En resum:

- ➔ Hi ha evidència considerable que l'afecció parental, les actituds familiars cap al consum i la supervisió sobre les activitats de l'adolescent tenen influència sobre la identitat emergent en l'adolescent, i, a partir d'aquesta identitat, la seva presa de decisions a l'hora de triar activitats i conduir la seva acció. No obstant això, aquesta influència no és lineal: l'infant en desenvolupament no és impermeable a altres influències i hem de tenir molta

cura abans de jutjar la família d'un adolescent amb conductes addictives com a responsables d'aquesta conducta.

- L'afavoriment d'una bona cohesió familiar, una comunicació millor, un clima emocional amè i relaxat, sens dubte, empenyen menys l'infant o adolescent a dur a terme conductes amb risc potencial.

Referències bibliogràfiques

- Allen, J., Land, D. (1999). Attachment in Adolescence. A Cassidy J., Shaver P. (Eds) *Handbook of Attachment. Theory, Reserch, and Clinical Applications*. (p. 319-335) The Guildford Press.
- Anderson, K. G., Ramo, D. E., Cummins, K. M., Brown, S. A. (2010). Alcohol and drug involvement after adolescent treatment and functioning during emerging adulthood. *Drug and Alcohol Dependence*, 107 (2010) 171-181 <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2009.10.005>
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.
- Carlson, E. A. (1998). A prospective longitudinal study of attachment disorganization/disorientation. *Child Development*, 69 (4), 1107-28.
- Cavendish, W., Nielsen, A. L., & Montague, M. (2012). Parent attachment, school commitment, and problem behavior trajectories of diverse adolescents. *Journal of Adolescence*, 35(6), 1629-1639. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.08.001>
- Chan, G. C. K., Kelly, A. B., Toumbourou, J. W., Hemphill, S. A., Young, R. M., Haynes, M. A.; Catalano, R. F. (2013). Predicting steep escalations in alcohol use over the teenage years: age- related variations in key social influences. *Addiction*, 1924-1932. <https://doi.org/10.1111/add.12295>
- Chang, F., Chiu, C., Miao, N., Chen, P. (2015). ScienceDirect The relationship between parental mediation and Internet addiction among adolescents, and the association with cyberbullying and depression. *Comprehensive Psychiatry*, 57, 21-28. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2014.11.013>
- Chang, G. S., Li, D., Liau, A. K., Khoo, A. (2015). Moderating Effects of the Family Environment for Parental Mediation and Pathological Internet Use in Youths. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 18 (1), 30-36. <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0368>
- Cowan, P. A., Cowan, C. P., Pearson, J., Cohn, D. (1996). Parents attachment histories and children internalizing and externalizing behavior: Exploring family systems models of linkage *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64 (1) 53-6. <https://doi.org/10.1037//0022-006X.64.1.53>
- Garmienè, A., Žemaitien, N., Zaborskis, A. (2006). Family time, parental behaviour model and the initiation of smoking and alcohol use by ten-year-old children: an epidemiological study in Kaunas, Lithuania, *BMC Public Health*, 9, 1-9. Doi10.1186/1471-2458-6-287

- Garrido Rojas, L. (2006). Apego, emoción y regulación emocional, implicaciones para la salud. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 38 (3) 493-507.
- Grossmann, K., & Grossmann, K. E. (2007). Impacto del apego a la madre y al padre durante los primeros años, en el desarrollo psicosocial de los niños hasta la adultez temprana. *Enciclopedia sobre el Desarrollo de la Primera Infancia*, 8, 14.
- Henry, K. L. (2010). Low Prosocial Attachment, Involvement With Drug-Using Peers, and Adolescent Drug Use: A Longitudinal Examination of Mediational Mechanisms. *Psychology of addictive behavior*, 22(2), 302-308. Doi10.1037/0893-164X.22.2.302
- Iglesias, E. B., Fernández del Río, E., Calafat, A., Fernández-Hermida, J. R. (2014). Attachment and substance use in adolescence: a review of conceptual and methodological aspects. *Adicciones*, 26(1), 77-86.
- Kassel, J. D., Wardle, M., Roberts, J. E. (2007). Adult attachment security and college student substance use. *Addictive Behaviors*, 32(6), 1164-76.
<https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2006.08.005>
- Kopak, A. M., Chen, A. C.; Haas, S. A.; Rogers, M. (2012). The importance of family factors to protect against substance use related problems among Mexican heritage and White youth &. *Drug and Alcohol Dependence*, 124(1-2), 34-41.
doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2011.12.004
- Lin, M.-P., Ko, H.-C., Wu, J. Y.-W. (2011). Prevalence and psychosocial risk factors associated with internet addiction in a nationally representative sample of college students in Taiwan. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 14 (12), 741-6.
<http://doi.org/10.1089/cyber.2010.0574>
- Looze, M. De, Bogt, T. F. M., Raaijmakers, Q. A. W., Pickett, W., Kuntsche, E., Vollebergh, W. A. M. (2014). Cross-national evidence for the clustering and psychosocial correlates of adolescent risk behaviours in 27 countries, 25 (1), 50-56.
<http://doi.org/10.1093/eurpub/cku083>
- Mckay, M. T. (2016). Parental Rules, Parent and Peer Attachment, and Adolescent Drinking Behaviors Drinking Behaviors. *Substance, Use & Misuse*, 50 (2), 184-188.
<http://doi.org/10.3109/10826084.2014.962053>
- Schimmenti, A., Passanisi, A., Gervasi, A. M., Manzella, S., Famà, F. I. (2014). Insecure attachment attitudes in the onset of problematic Internet use among late adolescents. *Child Psychiatry and Human Development*, 45 (5), 588-95. <https://doi.org/10.1007/s10578-013-0428-0>
- Smorti, M., Guarnieri, S. (2016). The Parental Bond and Alcohol Use Among Adolescents: The Mediating Role of Drinking Motives. *Substance Use & Misuse*, 50 (12) 1560-1570
<https://doi.org/10.3109/10826084.2015.1023454>
- Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development*, 7 (4) 349-367.
<https://doi.org/10.1080/14616730500365928>
- Van der Vorst, H.; Engels, R. C. M. E.; Vermulst, A. (2006). Parental Attachment, Parental Control,

and Early Development of Alcohol Use: A Longitudinal Study. *Psychology of Addictive behavior* 20 (2), 107-116. <https://doi.org/0.1037/0893-164X.20.2.107>